

Lilia C i t k o (Białystok)

O PEWNEJ SŁOWIAŃSKO-BAŁTYCKIEJ PARALELI SEMANTYCZNEJ W MIKROTOPONIMII PODLASIA

ON A CERTAIN SLAVO-BALTIC SEMANTIC PARALLEL IN THE MICROTOPONYMY OF PODLASIE

This article focuses on the topographical names of Podlasie formed from the roots *lado* (Old Slavic **lędo*) and *lid(z)mo* (Lith. *lydimas*, *lydimas*). The semantic identity of the two terms became the reason for their parallel treatment despite their genetic distinctiveness. They were used to denote objects of a similar type, referring to ‘an area which has been grubbed up, cleared forest’. The area where microtoponyms with the root *lado* are found does not generally reach further than the western boundaries of Ruthenian dialects in Podlasie. Microtoponyms with the root *lydimas* are found in the area located a dozen or so kilometres to the west from the current boundary of East Slavic dialects. The geography of toponyms reflects the old system of ethno-linguistic relations in the area under analysis, which was colonised by Polish and Ruthenian-Lithuanian settlers in the 15–17th centuries.

Keywords

microtoponym, geographical appellative, semantic parallel, dialect

Podlasie to specyficzny teren o bogatej i złożonej historii, gdzie w ciągu wieków stykały się, oddziaływały i nakładały na siebie różnorodne etnicznie, kulturowo i językowo elementy wschodnio- i zachodniosłowiańskie oraz bałtyckie. Obszar położony między Kanałem Augustowskim na północy, rzeką Bug na południu, granicą państwową na wschodzie oraz rzekami Netta, Biebrzą, Narwią, Śliną, Mienią i Nurcem na zachodzie nie stanowił historycznie odrębnej jednostki administracyjnej. Tworzyły go ziemie dawnego województwa podlaskiego (wyodrębnionego w 1520 r., a włączonego do Korony w 1569 r.) oraz przyległe do niego od wschodu terytoria Wielkiego Księstwa Litewskiego – część województw trockiego, nowogródzkiego i brzeskiego.¹⁾

Źródła archeologiczne i historyczne, po części również dane toponimiczne, wskazują, że w zachodniej części Podlasia substrat stanowiła ludność polska (mazowiecka), natomiast tereny wschodnie od początku były kolonizowane przez osadników

¹⁾ Por. mapę nr III . Podziały polityczne i administracyjne na terenie AGWB w latach 1569–1795. In: S. Glinka – A. Obrębska-Jabłońska – J. Siatkowski (eds.), Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny, t. I, , Wrocław 1980.

rusko-litewskich.²⁾ Najbardziej intensywny okres kolonizacji badanych ziem przypada na wiek XV–XVI. W osadnictwie tego okresu wyróżnia się kilka kierunków: mazowiecki z zachodu, obejmujący swym zasięgiem zachodnią część omawianego obszaru, białoruski z domieszką elementu litewskiego idący ze wschodu (spod Wołkowyska i Grodna) oraz ukraiński wołyńsko-brzeski z południa. Osadnictwo mazowieckie zatrzymało się w przybliżeniu na linii Goniądz – Knyszyn – Suraż – Boćki – Drohiczyn, zaś tereny położone na północ i wschód od tej granicy zajmowały rozległe dobra ziemskie, zasiedlane przez ich właścicieli (rody Gasztołdów, Glińskich, Sapiehów, Radziwiłłów) ludnością ruską i litewską. Inkorporacja Podlasia do Korony w 1569 r. spowodowała znaczne spowolnienie kolonizacji rusko-litewskiej, chociaż całkowicie jej nie zahamowała. W formie luźnego osadnictwa trwała ona przez cały wiek XVII i XVIII.

W wyniku złożonej przeszłości osadniczej Podlasia doszło tu do kontaktu i przenikania się systemów językowych: polskiego, białoruskiego, litewskiego i ukraińskiego, głównie w ich postaci gwarowej. Stan ten kontynuowany jest zresztą i obecnie.³⁾ Ukształtowane w takich warunkach systemy leksykalne poszczególnych gwar stanowią, z jednej strony, efekt ewolucyjnego rozwoju, z drugiej zaś, są rezultatem interferencji współistniejących języków. Świadczy o tym dobitnie nie tylko zasób słownictwa apelatywnego, ale i proprialne. Leksyka udokumentowana w funkcji podstaw nazw miejscowych i terenowych jest szczególnie interesująca, gdyż należy w znacznej części do najstarszego i najtrwalszego zasobu słownictwa danego języka. Centralne miejsce zajmują w nim apelatywy odnoszące się do właściwości środowiska geograficznego, głównie różnorodne terminy topograficzne.⁴⁾ Niewątpliwie, zaliczyć do nich można również zrekonstruowane z nazw podlaskich apelatywy *lado* oraz *lid(z)imo*. Ani pierwszy z nich – *lado* w swoim podstawowym znaczeniu, kontynuującym semantykę prsł. **lędo* ‘ziemia nieuprawna, nie zaorana’,⁵⁾ ani drugi – *lid(z)imo* nie zostały poświadczane w źródłach gwarowych Podlasia.⁶⁾

²⁾ Dane dotyczące osadnictwa pochodzą z opracowania J. Wiśniewskiego, *Zarys dziejów osadnictwa na Białostocczyźnie*. In: *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny*, s. 14–27.

³⁾ Por. mapy i komentarze. In: *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny*, t. I i kolejne.

⁴⁾ R. Mrózek, *Nazwy terenowe*. In: E. Rzetelska-Feleszko (ed.), *Polskie nazwy własne*. Encyklopedia, Kraków 2005, s. 235.

⁵⁾ F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. IV, z. 2 (17), Kraków 1971, s. 201.

⁶⁾ *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny* odnotowuje jedynie wyraz *lada*, jednak w zupełnie odmiennych znaczeniach: 1. ‘ruchoma rama krosien, w którą wkłada się płochę’; 2. ‘urządzenie do wkładania kłoców na wóz’. Na podstawie materiałów kartoteki AGWB, M. Czurak rozszerza semantykę tego leksemu o dwa kolejne znaczenia: 3. ‘skrzynia

Apelatyw **lędo* w wariantach *ляд, ляда, лядо, ледо, ляды, лядзіна* znany jest natomiast językowi i gwarom białoruskim. Jako podstawowe dla białoruszczyzny, ESBM⁷⁾ podaje znaczenie ‘poletko po wykarczowanym lesie; oczyszczone w lesie miejsce, przygotowane pod uprawy’ oraz ‘dzikie miejsce; odłóg; miejsce porośnięte gęstym młodym lasem; ciemny las’ itp. Podobne znaczenie wyrazu *lada* ‘wykarczowany fragment lasu’ dokumentują gwary północno-zachodniej Białorusi.⁸⁾ Również w języku rosyjskim podstawowym dla interesującego nas leksemu jest znaczenie ‘pole porośnięte młodym lasem’,⁹⁾ dialektalne *lada* ‘teren pustynny, pustkowie, grunt mokry, nizinny; sucha przestrzeń porośnięta lasem; ziemia orna na miejscu wykarczowanego lasu’, podobnie jak w ukraińskim *lada* ‘miejsce w lesie porośnięte sosnami’ oraz ‘grzęda, zagon nisko położony’.¹⁰⁾

Drugi z wymienionych apelatywów, *lid(z)imo* łączy się genetycznie z bałtyckim podłożem językowym, wykazując najbliższy związek z litewskim *lydìmas, lýdìmas* ‘grunt wykarczowany, oczyszczony z karczów po wyciętym lesie’, stanowiącym derywat od czasownika *lýdyti* ‘karczować las’.¹¹⁾ Badacze (mikro)toponimii Podlasia, A. Obrębska-Jabłońska¹²⁾ oraz M. Kondratiuk¹³⁾ podają też inne warianty znaczeniowe notowanego na terenie całej Litwy terminu *lydìmas*: ‘wycięte, wyrzebane albo wypalone miejsce w lesie, przesieka’; ‘ziemia orna, pole uprawne na miejscu wykarczowanego lasu, nowina, rola wykarczowana’; gałęzie i konary ułożone na miejscu karczowiska’; ‘kawałek roli zarosłej lasem’; ‘równe miejsce, gdzie nie ma wzniesień’. Wyraz *лідзім* w znaczeniu ‘niwa, pole na *ladzie*’ jako zapożyczenie z litewskiego *lydìmas* poświadczą w języku białoruskim ESBM (t. 5, s. 307).

Zbieżność semantyczna obydwu terminów, mimo ich odrębności genetycznej, mogła stać się źródłem paralelnego ich stosowania, tłumaczącego się dodatkowo

w sieczkarni, do której wkłada się słomę’; 4. ‘przyrząd do cięcia zielska’, por. M. Czurak, Zasięg i znaczenie wyrazu **lada** na Białostocczyźnie i w gwarach sąsiednich. In: L. Citko – B. Siegień (eds.), Gwary i onomastyka pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego i słowiańsko-bałtyckiego, Białystok 2006, s. 82.

⁷⁾ ESBM – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Ed. В. У. Мартынаў, т. VI, Мінск 1990, s. 109.

⁸⁾ Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. Ed. Ю. Ф. Мацкевіч, т. II, Мінск 1979, s. 709.

⁹⁾ М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка, т. II, Москва 1986, s. 549.

¹⁰⁾ F. Sławski, o. c. w przyp. 5, s. 201.

¹¹⁾ W. Smoczyński, Słownik etymologiczny języka litewskiego, Wilno 2007, s. 350.

¹²⁾ J. Obrębska-Jabłońska, Elementy litewskie w mikrotoponimii wschodniej Białostocczyzny. In: E. Smułkowa (ed.), Śladami żywego języka. Wybór pism, Warszawa 1993, s. 367.

¹³⁾ M. Kondratiuk, Elementy bałtyckie w toponimii i mikrotoponimii regionu białostockiego, Wrocław – Warszawa – Kraków 1985, s. 135.

warunkami osadnictwa puszczańskiego. Określają one bowiem obiekty fizjograficzne typowe głównie dla obszarów leśnych, gdzie na skutek działalności człowieka zachodziły zmiany środowiska geograficznego. Analiza ich komponentów semantycznych dowodzi, że leksemy te mogą występować ze znaczeniem właściwym apelatywom geograficznym. W efekcie, jak większość apelatywów topograficznych, mogły ulec procesowi przesunięcia z kategorii nomen appellativum do kategorii nomen proprium i pełnić funkcję nazw terenowych lub miejscowych.

Na obszarze Podlasia badane apelatywy zostały poświadczone w podstawach licznych nazw terenowych, wyjątkowo miejscowych. W funkcji ojkonimu apelatyw *lado* zaświadczony jest w nazwie wsi **Lady** (pow. hajnowski, gm. Czyże), w źródłach historycznych od 1563 r. również w formach: *Lada*, *Ladka*.¹⁴⁾

Pozostałe zarejestrowane nazwy o podstawie *lado* to mikrotoponimy¹⁵⁾ identyfikujące nieduże obiekty fizjograficzne:

Lad – 1) pole (Hryniewicze Duże, gm. Bielsk Podlaski) I 236; 2) pole, las, kolonia (Choroszczewo, gm. Milejczyce) SNT I 236;

Lada – kolonia, las, pole (Hornostaje, gm. Mońki) SNT I 236;

Czyste Lado – las (Grzybowo, gm. Gródek) SNT I 71;

Suche Lado – zagajnik (Nadleśnictwo Browsk, Narew) SNT II 481;

Krzywe Lady – pole (Sokole, gm. Michałowo) SNT I 225;

Ladowe – pole (Samułki Małe, gm. Wyszki) SNT I 236;

Lady – 1) pole (Poniatowicze, gm. Sokółka); 2) pole (Horczaiki, gm. Szudziałowo) SNT; 3) lasek, pole (Kaniuki, gm. Zabłudów); 4) pastwisko (Ostrówek, gm. Zabłudów); 5) pola (Pogorzelec, gm. Giby) SNT I 236;

Pod Lady – pole (Istok, gm. Narew) SNT II 380;

Ladzka Droga – droga (Czyże) SNT I 236.

Genetycznie litewski apelatyw *lydimas*, *lydimas* udokumentowany został wyłącznie w podstawach mikrotoponimów.¹⁶⁾ W otoczeniu słowiańskim leksem ten ulegał transpozycjom fonetycznym, wyrażającym się w substytucjach samogłoski litewskiej y bardziej lub mniej adekwatnymi odpowiednikami *i*, *e*, *o*, *u*. Zróznicowanie fonetyczne

¹⁴⁾ M. Kondratiuk, *Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostoczczyzny*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1974, s. 109.

¹⁵⁾ Materiał mikrotoponimiczny pochodzi z dwóch źródeł: 1. N. Barszczewska – J. Głuszkowska – T. Jasińska – E. Smułkowa, *Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski*, t. I, A–N, t. II, O–Ż, Warszawa 1992 (skrót: **SNT**), 2. M. Kondratiuk, o. c. w przyp. 13, (skrót: **Kon**).

¹⁶⁾ O nazwach terenowych na Białostoczczyźnie z apelatywem *lydimas* pisała A. Obrębska-Jabłońska, o. c. w przyp. 12. W niniejszym artykule wykorzystano wykaz nazw z pracy

litewskiej spółgłoski *d* odzwierciedla typową dla gwar Podlasia realizację dawnego *d'* przed samogłoską *i* w postaci *dź:dz':d':d.*¹⁷⁾ W efekcie tych procesów pojawiły się odmianki fonetyczne mikrotoponimów typu: *Lidzimo* : *Lidimo*, *Lidymo*, *Lidzima*, *Ludymo*, *Ludzimo*; *Lidzimy* : *Ledymy*, *Ledzimy*, *Lidymy*, *Ludymy*, *Ludzimy*, *Ludźmy*; *Lidzimek* : *Lodymek*, *Ludzimek*, *Ludzimok*.

Lidzim – pastwisko (Wygonowo, gm. Boćki) SNT I 243;

Lidzimo – 1) pole, pastwisko (Boratyniec Ruski, gm. Siemiatycze); 2) pastwisko (Gorodczyno, gm. Narew); 3) pole (Jacewicze, gm. Bielsk Podlaski); 4) las (Mula-wicze, gm. Wyszki); 5) pastwisko (Plutycze, gm. Bielsk Podlaski); 6) łąka (Żerczyce, gm. Nurzec-Stacja); 7) las, pastwisko (Wygonowo, gm. Boćki); 8) łąka (Grabarka, gm. Milejczyce); 9) pole (Policzna, gm. Kleszczele); 10) pastwisko (Żuki, gm. Kleszczele); 11) las (Spieszyn, gm. Brańsk); 12) pole (Nowa Wola, gm. Michałowo); 13) łąka, grobla (Barszczewo, gm. Michałowo); 14) kolonia, pole, łąka (Mościska, gm. Michałowo); 15) pastwiska (Nowosiółki, gm. Gródek); 16) pole (Podlewkowie, gm. Narew); 17) kolonia, pole (Skupowo, gm. Narewka); 18) pole (Sokole, gm. Michałowo); 19) łąka (Wólka Ratowiecka, gm. Czarna Białostocka); 20) las (Siemiony, gm. Grodzisk); 21) kolonia, pole (Łozowo, gm. Dąbrowa Białostocka); 22) pole (Bilminy, gm. Kuźnica); 23) łąka (Bogusze, gm. Sokółka) Kon 134–135.

Lidzimy – 1) las (Nowe Garbowo, gm. Kobylin-Borzymy); 2) pole (Kobylin-Pieniążki, gm. Kobylin-Borzymy); 3) las, pastwisko (Niemyje-Ząbki, gm. Brańsk); 4) kolonia, las, pole (Borsukówka, gm. Dobrzyniewo Kościelne); 5) pole (Popławy, gm. Brańsk); 6) pole (Koleśne, gm. Michałowo); 7) pole (Borowskie-Michały, gm. Turośń Kościelna); 8) pole (Łapy); 9) pole (Stare Grochy, gm. Poświętne); 10) kolonia, pole (Starożyńce, gm. Lipsk); 11) łąka, pole (Wojtachy, gm. Korycin); 12) kolonia, łąki, las (Milewskie, gm. Jasionówka); 13) kolonia, pole, las (Kudrawka, gm. Nowy Dwór); 14) kolonia, pole las (Długosielce, gm. Kuźnica); 15) pole (Łowczyki, gm. Kuźnica) Kon 136.

Lidzimek – 1) pole, łąka (Bachury, gm. Michałowo); 2) pole (Turośń Dolna, gm. Turośń Kościelna); 3) las (Płonowo, gm. Brańsk); 4) łąka (Czarnystok, gm. Jasionówka); 5) pole (Milewskie, gm. Jasionówka); 6) kolonia, pole (Łękobudy, gm. Jasionówka); 7) kolonia, pole (Wojtówstwo, gm. Goniądz) Kon 134.

Lidzimko – łąka (Bobrowa, gm. Zabłudów) Kon 134.

Ledzimiec – pastwisko (Borowskie-Żaki, gm. Turośń Kościelna) Kon 133.

Pod Ledzimami – kolonia, pole (Ruda, gm. Krypno) Kon 159.

M. Kondratiuka, o. c. w przyp. 13, uzupełniony o kilkanaście nowych zapisów dzięki później zebranym materiałom.

¹⁷⁾ Dokładniej procesy substytucyjne omówione zostały w pracach cytowanych w przypisie 16.

Pod Lidzimem – kolonia, pole (Barszczewo, gm. Michałowo) Kon 159–160.

Pod Lodymkiem – kolonia (Płonowo, gm. Brańsk) Kon 160.

Pod **względem formalnym** wśród (mikro)toponimów utworzonych od ap. *lado* dominują nazwy proste mające formę niederywowanych rzeczowników trzech rodzajów gramatycznych w l. poj. (*Lad, Lada, Lado*) oraz w l. mn. (*Lady*).

Nazwy złożone reprezentowane są przez kilka typów: 1) zestawienia dwuczłonowe, w których do członu podstawowego wyrażonego apelatywem topograficznym *lado, lady* dodano człon wyróżniający w formie przymiotnika jakościowego: *Czyste Lado, Suche Lado, Krzywe Lady*. W jednym przypadku od podstawy omawianego leksemu utworzono odapelatywny człon przymiotnikowy zestawienia: *Ladzka Droga*; 2) wyrażenia przyimkowe: *Pod Lady*; 3) zuniwerbizowana nazwa *Ladowe* jest przejawem tendencji do upraszczania nazw w obiegu nieoficjalnym (*Ladowe pole* → *Ladowe*).

Wśród nazw motywowanych litewskim apelatywem *lydìmas, lýdìmas* wyraźnie dominuje forma rodzaju nijakiego (*Lidzimo*), w jednym przypadku odnotowano postać rzeczownika r. męskiego (*Lidzim*), licznie zaświadczona została forma pluralna (*Lidzimy*). W przypadku wymienionych nazw można mówić o regularnych litewsko-słowiańskich transpozycjach morfologicznych, tj. redukcji litewskiej końcówki nominatiwu singularis (por. *Lidzim*) lub substytucji przez słowiańskie *-o* (*Lidzimo*), natomiast miejsce litewskiej końcówki nominatiwu pluralis rzeczowników twardo-tematowych *-ai* zajmuje słowiańska końcówka pluralna *-y* (z dawnego accusatiwu).¹⁸⁾ Mniejszą liczbę poświadczeń uzyskały nazwy zawierające formanty deminutywne: *-ek, -ko, -ec*. W pojedynczych przypadkach zarejestrowano wyrażenia przyimkowe (*Pod Lidzima-mi, Pod Lidzimem, Zalidymie*).

Interesujący, a pod pewnymi względami zaskakujący, obraz przedstawia rozmieszczenie geograficzne analizowanych mikrotoponimów na obszarze Podlasia.

Nazwy z apelatywem topograficznym *lado* sytuują się głównie w południowo- i środkowo-wschodniej części województwa podlaskiego. Zajmowany przez nie obszar rozciąga się od granicy z Białorusią w kierunku zachodnim po linię wyznaczoną przez wsie: Choroszczewo – Samułki – Hornostaje. Linia ta nie wykracza poza zachodnią granicę zasięgu osadnictwa wschodniosłowiańskiego na Podlasiu¹⁹⁾ ani zasadniczo poza zachodnią granicę maksymalnego zasięgu gwar ruskich na badanym teryto-

¹⁸⁾ Por. J. Otrębski, Sławizacja litewskich nazw wodnych i miejscowych. In: Z polskich studiów slawistycznych, seria 2, Językoznawstwo, Warszawa 1963, s. 280–281.

¹⁹⁾ Por. J. Wiśniewski, Zarys dziejów osadnictwa na Białostocczyźnie. In: Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny, t. I, s. 14–27, mapa V. Kierunki i zasięgi osadnictwa w wiekach XIV–XVIII).

rium.²⁰⁾ Nieznaczne przesunięcie w kierunku zachodnim od tej granicy zaobserwować można jedynie w północnej części obszaru występowania analizowanych nazw, w gm. Mońki. Wyjątek stanowi lokalizacja mikrotoponimu *Lady* zarejestrowanego w gm. Giby w pow. sejneńskim, położonym na obszarze gwar suwalskich. Gwary te, jak podkreśla T. Zdancewicz, zajmują specyficzne miejsce w ogólnej systematyce gwar polskich ze względu na swoistą sytuację etniczno-językową, będącą efektem oddziaływania na siebie trzech grup etnicznych: litewskiej, polskiej i białoruskiej. Wpływy białoruskie najwyraźniej zaznaczają się w systemie gwarowym okolic Sejn,²¹⁾ gdzie poświadczona została interesująca nas nazwa terenowa.

Nieco inaczej przedstawia się geografia nazw terenowych z apelatywem *lydimas*, *lýdimas*. Sytuują się one dość równomiernie na całym obszarze wschodniego Podlasia, jednak ich zasięg zachodni wykracza zarówno poza linię występowania nazw z ap. *lado*, jak i poza zachodnią granicę maksymalnego zasięgu gwar ruskich. Obszar lokalizacji mikrotoponimów o podstawie *lydimas*, *lýdimas* jest ograniczony na zachodzie linią wyznaczoną przez miejscowości: Boratyniec Ruski – Siemiony – Barszczewo – Borowskie – Nowe Garbowo – Wojtostwo. Interesujące jest przesunięcie tej linii o kilkanaście kilometrów na zachód w stosunku do granicy dzisiejszego zasięgu gwar białoruskich i ukraińskich na Podlasiu. Występowanie litewskiego terminu *lid(z)imo* w podlaskim nazewnictwie terenowym nie ma, w opinii Obrębskiej-Jabłońskiej, charakteru substratowego, raczej adstratowy. Brakuje bowiem, jak dotychczas, danych z terytorium Białorusi zaświadczających istnienie większych skupisk nazw o tej podstawie.²²⁾ Obecność terminu w toponimii Podlasia może mieć uzasadnienie w pewnych faktach związanych z historią osadniczą na tym terytorium. Po włączeniu w XV w. Podlasia do Litwy, jak dowodzi J. Wiśniewski,²³⁾ podjęto akcję umacniania granic z Polską poprzez osiedlanie drobnej szlachty litewsko-ruskiej wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych. Powstałe wówczas osady skupione były wokół najważniejszych ośrodków: Goniądz, Knyszyna, Tykocina, Siemiatycz. Częściową bliskość z tymi osadami wykazuje dzisiejsze usytuowanie analizowanych nazw z apelatywem *lydimas*,

²⁰⁾ Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny..., mapa 1. Główne linie podziału fonetycznego badanych dialektów Białostoczczyzny, s. 121.

²¹⁾ T. Zdancewicz, Wpływy białoruskie w polskich gwarach pod Sejnami, Poznań 1966.

²²⁾ Istniejące źródła białoruskie poświadczają występowanie pojedynczych mikrotoponimów *Лідымо* w rejonie brzeskim, por. Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь. Брэсцкая вобласць, пад агульнай рэдакцыяй В. П. Лемцюговай, Мінск 2010; В. П. Лемцюгова, Тапонімы распаўядаюць, Мінск 2008, s. 226.

²³⁾ J. Wiśniewski, Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-rusko-litewskim od końca XIV do połowy XVII w., Acta Baltico-Slavica I, 1964, s. 115–135.

lydìmas. Stanowią one jednocześnie świadectwo trwałości i stabilności reliktyw podłóża litewskiego w nazewnictwie terenowym Podlasia.

Zależność od stosunków etniczno-językowych, stanowiących konsekwencję historycznej kolonizacji Podlasia, wykazuje również obszar występowania nazw z apelatywem topograficznym *lado*. Nazwy te były niesione przez osadniczy element wschodniosłowiański (białorusko-ukraiński). Współcześnie liczne nazwy zarówno miejscowe, jak i terenowe z tym apelatywem notowane są na obszarze Ukrainy, a szczególnie Białorusi²⁴⁾ (por. *Ляды, Лядск, Лядец, Лядно, Лядовічы, Лядіны* i in).

Pod względem semantycznym nazwy zawierające apelatwy *lado*, *lydìmas* z natury są nazwami terenowymi, wtórnie natomiast mogły stać się nazwami miejscowymi. Materiał nazewniczy z Podlasia zaświadcza identyfikację z użyciem terminu *lado* 21 niezamieszkanym obiektów fizjograficznych i tylko jednego zamieszkanego. Niemal połowa spośród nich – 10 – to pola, 6 – obiekty leśne, zupełnie sporadycznie nazwy takie odnoszą się do pastwisk, uroczysk. Nazw z apelatywem *lydìmas* użyto do identyfikacji 75 obiektów, z czego zdecydowana większość odnosi się do nomenklatury pól, rzadziej stosuje się je na określenie łąk, pastwisk, lasu. Zasadniczo więc charakter nazywanych obiektów odpowiada znaczeniu określanemu jako podstawowe dla leksemów *lado*, *lydìmas* ‘ziemia orna, pole uprawne na miejscu wykarczowanego lasu, nowina, rola wykarczowana’, rzadziej ‘las’. Wyrazy te można zaliczyć do najstarszego trzonu baz derywacyjnych (mikro)toponimii. Jak podkreślał S. Rospond „Słowianin-rolnik szczególnie wyróżniał ziemię: urodzajną, podmokłą, słabo urodzajną, bagienną, nadwodną, mniej, ewentualnie bardziej zarostłą i zalesioną: *gola, pole, lędo, błoto, kał, grąd* itp.”²⁵⁾ Należy dodać, że w przypadku Podlasia chodziło o ziemię odzyskiwaną w wyniku eksploatacji rozległych kompleksów puszczańskich, co z biegiem czasu spowodowało niemal całkowitą ich zagładę. Nazwy motywowane terminami *lada*, *lydìmas* odnoszą się bowiem do obiektów fizjograficznych zlokalizowanych na obszarach dawnych puszczy: Kamienieckiej, której północny fragment zachował się jako Puszcza Białowieska, Bielskiej, której pozostałością jest obecna mała Puszcza Ładzka, Knyszyńskiej, dawnej Świsłockiej, Augustowskiej. Zapisane w tych nazwach informacje dotyczą bezpośrednio, z jednej strony, realiów przestrzenno-topograficznych badanego terenu, z drugiej zaś, skutków działalności człowieka.

Z powyższych uwag wynika, że swoisty dla Podlasia mikroareal nazw terenowych z apelatywami *lado*, *lid(z)imo* motywuje się historycznymi procesami kolonizacyjnymi z udokumentowanym udziałem osadnictwa rusko-litewskiego. Współistniejące na tym terytorium, jako konsekwencja owych procesów, systemy językowe – ruski, litewski –

²⁴⁾ В. А. Жучкевич, Топонимика Белоруссии, Минск 1968, s. 154.

²⁵⁾ Cyt. za: R. Mrózek, o. c. w przyp. 4, s. 236.

pozostawiły swoje wyraźne i trwałe ślady w zasobie leksyki proprialne. Analizowane tu nazwy, powstałe w wyniku toponimizacji odległych genetycznie, lecz bliskich znaczeniowo, apelatywów *lado* (prśł. **lędo*) i *lid(z)imo* (lit. *lydimas*) ilustrują proces nawarstwiania się i wzajemnych przesunięć semantycznych w obrębie terminologii geograficznej, a w efekcie, wymienne używanie terminów funkcjonujących jako bliskoznaczne. Wymownym tego dowodem jest poświadczona w dokumentach XVIII wieku zmiana XVI-wiecznej litewskiej nazwy miejscowości *Ledymo* (1563) na *Lada*, *Ladka* (1788),²⁶⁾ dziś *Lady* (pow. hajnowski, gm. Czyże).

Przeprowadzona analiza mikrotoponimów o podstawach *lado*, *lydimas* dowodzi, że nazywane w gwarach ruskich Podlasia obiekty fizjograficzne były postrzegane jako integralna część szeroko pojętego środowiska przyrodniczego mieszkańców wsi. Właściwości denotowanych obiektów kategoryzowane z punktu widzenia topografii, jakości i rodzaju gleby, zmian w krajobrazie związanych z działalnością człowieka, to istotne elementy językowego obrazu świata lokalnych wspólnot komunikatywnych kreujących nazwy. Świadczy o tym również pewna symetria w sposobie konceptualizacji otaczającej rzeczywistości utrwalona w nazwach zlokalizowanych na obszarze gwar polskich na Podlasiu, gdzie dla denotacji obiektu o podobnych cechach: ‘polana oczyszczona z lasu przez karczunek i spalanie drzew, przygotowana pod uprawę’ funkcjonują mikrotoponimy *Kopanina*, *Kopanica*, *Łaz*, *Łazy*.²⁷⁾

Uniwersytet w Białymstoku
ul. M. Skłodowskiej-Curie 14
15-097 Białystok
POLSKA
lcit@poczta.onet.pl

²⁶⁾ M. Kondratiuk, o. c. w przyp. 14, s. 109.

²⁷⁾ N. Barszczewska – J. Głuszkowska – T. Jasińska – E. Smułkowa, o. c. w przyp. 15, t. 1, A–N, s. 203, 252.